

Grupa autora

Prilozi izučavanju društvenog sistema

*Biblioteka »Čovjek i sistem«, Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta,
Zagreb 1975.*

Revija za sociologiju, God. VI, 1976 (2—3, travanj—rujan): 102—105

Godine 1975. objavljena su prva tri sveska biblioteke »Čovjek i sistem«. Oni su plod zajedničkog rada grupe sociologa, ekonomista, psihologa, filozofa i političkih radnika, koja od 1971. godine nastoji na znanstveni način razmatrati osnovnu društvenu problematiku, prvenstveno našeg društvenog sistema — i to sa staništa teorije sistema i organizacije. Teži se boljem teorijskom i praktičnom uvidu u složenu društvenu problematiku suvremenosti, te nastoji povezati opći razvoj znanstveno-teorijske misli sa našim konkretnim društvenim iskustvom.

Osnovna je karakteristika grupe višedimenzionalna i interdisciplinarna otvorenost prema problemima. Od 1971. na ovamo predmet proučavanja i raspravljanja bile su proizvodne organizacije, ekonomski sistem, te neke posebne teme (društveni sukobi, razvoj kulture, društvene vrednote, razvoj ideje samoupravljanja i sl.).

Publikacije su objavljene kao radni materijali polemičkog karaktera bez definitivne i jedinstvene riječi o zajedničkoj problematici.

Prva je publikacija *Teritorijalno-politički sistemi*. Prilog definiciji teritorijalno-političkog sistema dao je u radu *Teritorijalno-politički sistemi* Eugen Pusić. Pusić raspravlja o raskoraku između teorijskih i empirijskih opservacija u izučavanju ovih sistema. Način da se teorijska i akciona analiza približe i učine plodnijim bio bi poći od trodijelne sheme varijabli (praktičnog funkcioniranja teritorijalnih sistema, sistemskih značajki teritorijalno-političkih institucija i sistemskih značajki lokalnih zajednica). Na te je točke potrebno usmjeriti teorijsku analizu i prikupljanje empirijskih podataka, te konstrukciju hipoteze o njihovoj povezanosti. Ono što bi takvo izučavanje teritorijalno-političkog sistema praksi moglo dati jeste da je učini osjetljivijom »za granice njezina manevarskog prostora, na problematične točke, neuralgična područja, za procese koji tendiraju prema kriznom zaoštrenju« (str. 17). Po Pusićeveu mišljenju imati odgovor i rješenja za sve buduće situacije zaista je nerealna ambicija.

Drugi dio bavi se primjenom općih postavki teorije sistema na teritorijalno-politički sistem. Tu nalazimo raspravu *H. Teunea* i *Z. Mlinara* »Politički, društveni i kontrolni sistemi«, rad *S. Bolčića* »O kriterijima efikasnosti političkog sistema«, te tri diskusije *E. Pusića* i jednu *S. Bolčića*.

RECENZIJE

Osvrnimo se na rad S. Bolčiča. On pokušava naći kriterije za ocjenu efikasnosti političkog sistema. Adekvatne bi spoznaje iz tog područja pridonijele bržem rješavanju problema sa kojim se susreću politički sistemi. Analiza *bitnih funkcija* političkog sistema i utvrđivanje *temeljnih* rukovodećih *principa* realizacije tih funkcija jedan je od mogućih pristupa analizi efikasnosti političkog sistema. Bolčič navodi tri bitne funkcije političkog sistema: (1) određivanje ciljeva društvenog razvoja, (2) usklađivanje različitih interesa, i (3) aktiviranje masa u realizaciji ciljeva. Za naš politički sistem bitni principi su demokratičnost i dominantni interes radničke klase. Funkcije se trebaju ispunjavati vodeći računa o ova dva principa.

Autor daje i osnovne napomene za određivanje *ciljeva društvenog razvoja*. Prva je da se društveni ciljevi ne smiju postavljati voluntaristički, nego u skladu s usvojenim sistemom društvenih vrijednosti (kako bi se te vrijednosti koristile za efikasniji društveni razvoj). Drugo, ciljevi društvenog razvoja moraju biti realni (ni suviše apstraktni ni vremenski neodređeni), jer o njihovom karakteru ovisi motivacioni sistem datog društva, tj. minimum integracije za ostvarenje zadanih ciljeva. Ciljevi društvenog razvoja moraju biti određeni u skladu sa osnovnim principima na kojima sistem počiva odnosno moraju biti određeni demokratski, samoupravno a ne forumski u uskim krugovima.

Efikasnost nekog sistema ovisi o uspješnosti usklađivanja različitih interesa u skladu sa temeljnim principima društva. Pri tome treba voditi računa o interesima radničke klase. Adekvatna analiza »različitih, suprotnih«, »protivuriječnih« interesa (prema Bolčičevoj klasifikaciji) pridonijela bi spoznaji naše interesne strukture i količine društvene moći koja osigurava realizaciju interesa različitih grupa. Sukobe interesa politički sistemi su rješavali dominacijom, dok bi samoupravnim odnosima odgovaralo sporazumijevanje i dogovaranje različitih nosioca interesa.

Bolčičev članak ističe potrebu da naučnu spoznaju slijedi efikasna politička praksa kako bi se maksimalno realizirali proklamirani ciljevi. Dok bi se u ovom dijelu s autorom složili ipak smatramo da pored toga što sociološka analiza mora biti objektivno-kritička, ona treba poći dalje — nuditi alternativna rješenja i predvidjeti njihove posljedice.

Bio bi to ne samo kritički nego i konstruktivno-sociološki pristup.

Treći dio obuhvaća priloge o teritorijalno-političkom sistemu Jugoslavije. Općem razvoju teritorijalno-političkog sistema posvećeni su radovi *V. Cvjetičanina* (»Prilog izučavanju političkog sistema«) i *F. Bučara* (»Naše upravno-političke institucije«), a obradi slučaja Slovenije prilozi *M. Jezernika* (»Pojam i logika koncepta dugoročnog razvitka SR Slovenije«), *V. Rusa* (»Specifične karakteristike institucionalnih struktura malih nacija«) i *Z. Mlinara* (»Neka pitanja i dileme u vezi s regionalnim prostornim razvojem SR Slovenije«).

Četvrti dio sadrži rasprave o komunalnom sistemu, i to: *Z. Mlinara* (»Sociološka konceptualizacija za proučavanje teritorijalno-društvenih sistema«, I. i II. dio) i *E. Pusića* (»Komunalni sistem«). Priložene su im diskusije *E. Pusića*, *F. Bučara* i *R. Supeka*.

Dakle, linija prikazivanja i sistematizacije priloga ide od globalnog, makro-pristupa ka parcijalnoj mikro-analizi. Tekstovi se, međutim, ne nadovezuju, ne nadopunjuju, a niti ne problematiziraju. Prije bi se govorilo o konglomeratu različitih tema i pristupa. Činjenica je (što ju i sami urednici naglašavaju) da se radi o vrlo širokoj problematici. Iako to omogućuje raznolikost, ipak je ne nalaže. Potreba za sistematizacijom pogotovo proizlazi iz deficitarnosti ovakvog teorijskog pristupa u našoj publicistici.

Drugi i treći svezak biblioteke objavljeni su pod nazivom *Proizvodne organizacije i samoupravljanje*.

Drugi svezak ima tri dijela. U prvom se obrađuje problem proizvodnih organizacija i društvenog totaliteta. Tu nalazimo radove R. Supeka («Proizvodna organizacija i društveni totalitet») i J. Županova («Samoupravno poduzeće»), te diskusije E. Pusića, F. Bučara, S. Bolčića i J. Županova. R. Supek promatra poduzeće kao jedinicu koja u društvenom totalitetu brani svoju autonomiju i istodobno nastoji povećati utjecaj na okolinu. Zato poduzeća razvijaju različite mehanizme obrane i ekspanzije.

Druga se grupa radova odnosi na samoupravnu proizvodnu organizaciju i njenu relevantnu društvenu okolinu. Centralni je rad V. Rusa («Novi model samoupravljanja i njegova relevantna društvena okolina»), te diskusije J. Županova, F. Bučara i E. Pusića. U radu V. Rusa znanost nuđa alternativna rješenja. Rus konstruira jedan model samoupravljanja sa svim njegovim konsekvencama. Vrlo je interesantno vidjeti kako Županov u svojoj diskusiji pronalazi neke konsekvence predloženog modela koje bi dovele u pitanje i same razloge njegov uvođenja. Naravno, čitava je ova diskusija hipotetska pošto razvoj sistema samoupravljanja u Jugoslaviji uopće ne ide u smjeru u kojem predlaže Rus.

Treći dio sadrži empirijske radove pod zajedničkim naslovom *Neki aspekti sociološkijske analize samoupravnog poduzeća*. To su radovi V. Arzenšeka («Legitimitet managementa; Pokušaj institucionalne i konsenzualne analize»), J. Županova («Evolucija i involucija samoupravnog poduzeća — jedan nacrt za tipološku analizu») i S. Bolčića («Preduzetništvo kao determinanta ekonomskih odnosa»).

Ukratko ćemo se osvrnuti na rad J. Županova u kojem on daje periodizaciju razvoja jugoslavenskog poduzeća. Za temelj svog modela uzima četiri osnovne dimenzije i promatra kako se one transformiraju u funkciju društveno-ekonomskog razvoja. Te dimenzije su: (1) stupanj autonomije poduzeća u odnosu na državnu vlast, (2) oblik upravljanja, (3) poduzetnički ulog uz koji su vezana prava donošenja odluka i (4) ciljevi poduzeća, odnosno interesi kojima ono prvenstveno služi. Diskontinuiteti u razvoju dimenzija omogućuju Županovu da govori o četiri etape razvoja jugoslavenskog poduzeća. Prva faza ili model je etastički sa veoma ograničenom autonomijom, oblik upravljanja je suupravljanje radnika i države, poduzetništvo kao takvo ne postoji, a ciljevi poduzeća su ispunjenje državnih planova. Drugi model je grupno-poduzetnički, radni model koji se temelji na isključivoj autonomiji poduzeća, predstavnički organ kolektiva upravlja poduzetničkom ulogom živog rada i ciljeva kolektiva. Grupno-poduzetnički kombinirani model (koji sa vrijednosnog stanovišta predstavlja devijaciju grupno-poduzetničkog radnog modela, a konture su mu se počele javljati prije ustavnih promjena) zasnovan je, također, na potpunoj autonomiji poduzeća, na kombiniranom upravljanju predstavnika kolektiva i ulagača sredstava. Prema tome prerogativi upravljanja pripadaju kombiniranju rada i kapitala, a poduzeće nastoji ostvariti svoje ciljeve na tržištu.

Ako bi devijacija prevladala i postala princip dobili bismo grupno-poduzetnički akcionarski model. I taj model polazi od autonomije poduzeća ali njime upravljaju predstavnici ulagača sredstava uz participaciju radnika. Poduzetnički input je dakle kapital, a cilj poduzeća je ostvarenje dobiti za ulagače sredstava. Ono što se sada ostvaruje Županov naziva *globalni samoupravni (klasni) model*. U tom modelu jedinice nisu potpuno autonomne, ali im se isto tako ne mogu nametnuti odluke u čijem donošenju nisu sudjelovale. U osnovnim jedinicama postoji neposredno a na višim nivoima delegatsko upravljanje. Pravo na odlučivanje proizlazi isključivo iz rada, a svaka jedinica ima vlastite ciljeve koje ostvaruje u okviru zajedničkih (samoupravni sporazumi, društveni dogovori).

RECENZIJE

Razrađen model služi autoru da bi mikro-nivo organizacije doveo u vezu sa makro-organizacijom privrede. Postoje četiri osnovna idealna makro-modela: *dirigistički, tržišni, mješoviti i globalni samoupravni*, kojima odgovaraju pojedini mikro-modeli. Zavisno o cjelokupnom društvenom razvoju dolazi do nekonzistencije u odnosima makro i mikro-modela kao i u nekim njihovim dimenzijama u njima samima.

Posljednji, treći svezak sadrži samo dva obimnija rada. Prvi je prilog *Veljka Rusa* pod naslovom »Radna organizacija kao otvoreni sistem«. Tu se na sistematski način daje pregled teorija organizacije sa stanovišta otvorenog sistema. Ključna varijabla koja objašnjava ponašanje organizacije je okolina, koju Rus inače vrlo tautološki definira ako »...područje međusobne interakcije organizacije i faktora, koji se nalaze izvan nje«.

Drugi prilog je rad *Josipa Obradovića* »Participacija — rezultati istraživanja i teoretski model«. Obradović pokušava konstruirati model koji bi obuhvatio sve varijable i njihove međuodnose, a koji su relevantni za objašnjenje participacije u procesu samoupravljanja.

Možemo reći da ovi materijali predstavljaju doprinos teorijskom promišljanju koje u polemičnom i nezavršenom obliku pokušava postaviti pitanja o nekim mogućim teorijskim pristupima značajnim problemima suvremenog društva.

Željka Šporer-Andričević